

BORIS JELTSIN – FRA APPARATJIK TIL DEMOKRATI

Vi husker ham fra utallige pudsige situationer. Fra stribevis af tv-billeder, der har brændt sig fast på vores nethinde. Vi husker ham som præsidenten, der pludselig under et officielt besøg i Tyskland greb taktstokken for dernæst i overrislet tilstand at dirigere et militærorkester. Eller, som midt under valgkampen og i realiteten dødsygt kastede sig ud i en vild dans, akkompagneret af rockmusik. Vi husker en præsident, der i forbifarten kunne finde på at knibe bestyrte sekretærer bagi. Eller, som holdt tale på en måde, så den besøgende præsident Clinton, støttende sig til værten, var ved at dø af grin. Vi husker ham som en varm fortaler for demokrati og markedsøkonomi. Men også som den evindelige overlever og måske opportunist. De korte og fyndige, men gennemgående tomme slagord har føjet gennem luften. Men nu, da røgen efter nekrologer og andre velmenende plusord har lagt sig, kan det være på sin plads at se på hans virke og resultater i et lidt mere nøgternt lys.

Det handler naturligvis om nyligt afdøde Boris Nikolajevitj Jeltsin (1931-2007), Ruslands første folkevalgte præsident i perioden 1991-2000. Mindeordene om ham har naturligt hæftet sig ved det opgør med sovjetkommunismen og det økonomiske planlægningsystem, som Jeltsin tog i årtusindets sidste årti. Og da begge disse begreber i nutidens verden hører til de absolutte minus-ord samt anvendes på et angiveligt udelukkende negativt system, blev Jeltsins opgør med dem naturligvis tilsvarende positivt. Demokrati hører i dag til verdens absolutte plus- og dermed allermest misbrugte ord. Ingen ved sine fulde fem kunne finde på offentligt at erklære sig som modstander af demokrati. Begrebet bliver således forvandlet til et intetsigende plusord – på linje med reklamesprogets tomme slagord.

Dagens tilbud på og misbrug af demokrati-begrebet er legio. Irak og Afghanistan er nærliggende eksempler, men lad mig begrænse dem til det eks-sovjetiske rum. En Karimov i Usbekistan, en Nijasov i Turkmenistan eller en Nasarbajev i Kasakhstan – alle forvandlede de sig bogstaveligt talt over-night fra at være højtstående funktionærer i deres respektive kommunistiske partier til at erklære sig som fuldblods demokrater og folkevalgte præsidenter. Vi ved også, hvilket demokrati de i dag bestyrer – præget som det er af mangel på elementær individbeskyttelse, på presse- og ytringsfrihed. Også Vladimir Putin, Ruslands nuværende præsident, hævder at bestyre et demokrati. Men han er snu ved dog at definere det som ”et suverænt demokrati”. Dermed mener han såmænd blot, at Rusland nok selv suverænt skal bestemme, hvad der forstås ved begrebet demokrati. Han melder sig derved som medlem af den klub, der mener, at der ikke eksisterer et objektivt demokrati-begreb, der kan bruges universelt.

Der er ingen tvivl om, at Jeltsin gerne ville være en god demokrat. Der er heller ingen tvivl om, at det demokrati, han bestyrede, var lysår fra det, ovennævnte præsident-kumpaner bestyrer og bestyrede i Centralasien (Nijasov døde sidste år). Vi ved ikke præcist, hvilket indhold Jeltsin lagde i begrebet. Han ville næppe have bestået en eksamen i demokratiets basale teoretiske aspekter. Men et gæt på hans definition kunne være valg af politiske ledere, økonomisk mangfoldighed og vidtstrakt ytringsfrihed. Problemet er bare, at respekt for valgte ledere ikke harmonerer med bombardement af et af folket valgt parlament. Økonomisk mangfoldighed harmonerer ikke med forarmelse af størstedelen af befolkningen, tyveri af statslig ejendom, mafiatilstande, manglende sikkerhed på offentlige steder eller med en urimelig berigelse af et meget lille udsnit af befolkningen. Og endelig Jeltsins forhold til ytringsfriheden og andre basale borgerlige rettigheder. Det blev i realiteten aldrig testet. Den betydende offentlige mening i form af skrevne og

elektroniske medier var nemlig aldrig uenig med præsidenten. Om det blot var af gammel vane, om det var, fordi medierne så ham som deres eneste beskytter eller der var tale om et mix af begge dele kan være vanskeligt at afgøre. Det ganske forunderlige ved Jeltsin er imidlertid, at han i pressede situationer altid valgte det rigtige – i hvert set med vore vestlige øjne og den lille fernis af russere, der deler vore værdier. Mere om det senere.

I virkelighedens verden kunne den lille Boris være død allerede som spæd. Han fortæller selv hvorfor i den første udgave af sine erindringer med titlen ”Mod strømmen. Mit åbenhjertige svar til historien”, fra 1990. Det var ulykkelige år for kirken omkring 1930. Det ateistiske sovjetstyre lukkede kirkebygninger på stribe eller omdannede dem til andre verdslige formål, deres inventar blev enten plyndret, ødelagt eller solgt, og præster blev dræbt eller interneret i lejre. Men i Butka, Jeltsin-familiens landsby ved foden af Ural-bjergene, nær storbyen Sverdlovsk, havde man stadig en præst. Men de var nødt til at dele ham med andre landsbyer. Derfor skulle præsten betjene flere kirker. Og da der var mange børn og kun dåb den ene gang om måneden, han kom forbi, var der kø. Dåbsfadet var en træbalje, og barnet skulle efter ortodoks praksis helt under. Efter skik og brug bragte forældrene et glas vodka eller hjemmebrygget øl med til præsten, som træt og tørstig af anstrengelserne naturligvis drak det med det samme. Klokken blev over middag, før turen kom til Jeltsin-familien, og præsten havde af gode grunde nu efterhånden svært ved at holde balancen. Barnet blev overrakt ham og lagt ned i baljens hellige vand. Men præsten glemte i sin tilstand at hive ham op igen. Det skete først, da moderen ganske naturligt blev urolig. Og præstens lakoniske kommentar var: ”Hvis knægten kan klare sådan en prøvelse, må han være utrolig stærk og derfor skal han bære navnet Boris”.

Nøjagtig 60 år efter, at han forkommen og gispende var blevet hevet op af dåbsbaljen af en bedugget præst, blev Boris Jeltsin den 12. juni 1991 af folket valgt til præsident. Årtiet fra 1990 til 2000 kom for Rusland til at stå i hans tegn, og det fulgte efter Mikhail Gorbatsjovs forsøg på at forny og menneskeliggøre det sovjetiske system. Jeltsin var de hurtige og resolute handlingers, men ikke de store visioners mand. Han kunne skaffe brød på bordet, men det var ikke ham, der opfandt brødet. En episode fra hans meget unge år, fortalt af ham selv, illustrerer på udmærket vis handlingsmennesket Jeltsin. Som 16-årig var han med sit volleyball-hold på vej fra fødebyen Sverdlovsk i Ural til unionsmesterskaberne i Tbilisi i Georgien på den anden side af Kaukasus-bjergkæden. Det var en fire døgns tur med tog. Undervejs provianterede de unge mennesker på stationerne, og da det blev Boris's tur til at skaffe mad, vendte han mærkværdigvis ikke tilbage til togets afgang. Han var blevet tilbage på en vildtfremmed station – uden sin billet og uden sine ting i øvrigt. Et par dage efter togets ankomst til Tbilisi dukkede vor unge helt imidlertid op, omtumlet, udmattet og indsmurt i sod – men med det lovede brød under armen. Ved en fejltagelse var han kommet ind i et modkørende tog, og da han ingen billet havde, måtte han tilbringe et par dage ovenpå togvognen, kun om natten havde han vovet sig ned på forperronen. Men brød havde han skaffet til sine kammerater.

”Efter min mening er ideologien skyld i det hele. I begyndelsen var ideologien, og den var Gud. I febrilsk venten på verdensrevolutionen har den gennemsyret alle livets områder, og ethvert produkt af åndeligt eller fysisk arbejde har skullet bære et mystisk skær, et tegn på troskab mod det endelige mål. Alt! Fra bøger til knapper, fra kraftværker til kartofler”.

Sådan indledte den abkhasisk-iransk fødte, men russiskskrivende og i Moskva boende forfatter Fasil Iskander (født 1929) i 1990 en karakteristik af det ideologiserede sovjetiske samfund, ”hvor værdien af et hus ikke bestemtes af det arbejde, der var investeret i det, men af den troskab mod

ideologien, der var indkalkuleret i prisen. Og hvor de intellektuelle lærte folket at trøste sig med politiske anekdoter, mens folket lærte de intellektuelle at drikke uden at spise til. Og hvad nu"? – "Jo", svarede Iskander, "nu gaber der et stort hul der, hvor ideologien var. Og ud af det blæser en foruroligende kosmisk kulde. I dag gyser ikke bare de, der snyltede på ideologien, men også de, der forholdt sig særdeles kritisk til den".

Samme Fasil Iskander blev ved årsskiftet 1995/96 spurgt, hvad han som det første ville gøre, hvis han var præsident i Rusland. "Jeg ville afskaffe miraklet, hemmelighedskræmmeriet og autoriteten, og jeg ville indføre gennemskuelig, gennemskuelig og gennemskuelig", var hans lakoniske svar. Iskander er af natur en spøgefugl, men alligevel er der i alt, hvad han skriver og siger en vidunderlig kerne af sandhed. Og kernen i ovenstående udsagn er naturligvis hans påpegning af, at der stadig i midten af 90'erne i Ruslands politiske liv fandtes rester af fortidens arv, hvad enten den så stammede fra det imperiale Rusland eller fra sovjettiden. Troen på miraklet, der med et slag kunne ændre alt til det bedre, spøjte stadig. "Det bliver bedre til næste år", var også et gennemgående tema i samtlige af Jeltsins henvendelser til befolkningen siden 1992.

Pressefriheden var stor i 90'ernes Rusland, og den var naturligvis et gode, som både vi og langt hen ad vejen også den russiske befolkning satte pris på. Måske mere vi end flertallet af russere. Der var russere, der tog afstand fra den pornografi og det politiske frisprog, som også fulgte med pressefriheden. Der var også russere, der vanskeligt kunne finde rundt i det mylder af meninger, der fulgte med de nye tider. Den politiske censur og den politisk bestemte selvcensur var i princippet borte. Men alligevel var arven fra fortiden overvintret i den journalistiske kultur. Den viste sig i mange afarter. Afstanden mellem politiker og journalist var og er enorm. Danske journalisters overdrevent frie omgangsform med det politiske establishment kendes overhovedet ikke. Der står ikke en hoben journalister klar med nærgående spørgsmål, når en politiker kommer ud fra et vigtigt møde. Journalister optrådte og optræder stadig primært som pæne og ærbødige mikrofonholdere, når de endelig kommer igennem alle sluser og får hul igennem. Mange russiske journalister forekommer i vore øjne gammeldags i deres interview-teknik. Dertil følgagtige, ikke mindst i forholdet til politikere på højt niveau. De er tilsyneladende bange for eller uvante med at bore dybt i samfundsproblemer. De er måske også tilbageholdende med at afsløre for meget og belært af erfaringen bange for at komme til at røbe hemmeligheder - og efterfølgende blive draget til ansvar for deres historier. På baggrund af mystiske dødsfald, likvideringer, forgiftninger, voldelige overfald og chikanerier må det konstateres, at journalist-erhvervet er farligt i Rusland, og at det ofte udøves med livet som indsats.

Lad mig citere fra en russisk journalist, der betalte sin kritiske journalist med sit liv. Det drejer sig om Anna Politkovskaja, der i oktober 2006 blev likvideret af ukendte gerningsmænd – sandsynligvis med baggrund i hendes kritiske artikler om og kommentarer til enten den russiske krigsførelse i Tjetjenien eller præsident Putin. I sin bog "Russisk dagbog" (dansk udg. 2007) skriver Politkovskaja om russisk journalistik blandt andet: "Det er et tilbagevendende problem i Ruslands historie: Folk, der får deres gang i Kreml, får svært ved at sige nej og har det med at blive meget mindre kræsne. Og det ved de godt i Kremles inderste gemakker. Hvor mange har der ikke allerede været, som Kreml har kælet til tavshed? De trykker dem blot let og kærligt til deres bryst. I Rusland er det den mest effektive måde at omvende selv de mest stædige på, ikke med penge, men ved at hente os ind fra kulden og i første omgang at holde os ud i strakt arm, ligesom når man plantede et pionerkys på nogens kind".

Den russiske befolkning har hverken praktisk eller teoretisk fået demokratiet ind med modernismen. De få praktiske eksempler, som den russiske historie kan fremvise på udøvelse af en form for demokrati, forblev halvgjorte og kortvarige. Også teoretisk mangler russisk åndshistorie en pendant til en John Locke eller en Charles-Louis Montesquieu. Tværtimod domineres den helt af udtrykte modstandere af demokratiet – fra det yderste højre til det yderste venstre i det politiske spektrum. Det gælder såvel den religiøst orienterede, den statslig-konservative som den revolutionære statstænkning i 1800-tallet. En Dostojevskij, en Pobedonostsev og en Lenin var alle arge modstandere af det parlamentariske demokrati, som de oven i købet kun havde foragt tilovers for.

Det danske Institut lod omkring 1990 den danske teolog og højskolemand Hal Kochs lille bog ”Hvad er demokrati?” oversætte til russisk med henblik på uddeling blandt de russere, instituttet kom i berøring med. Et udmærket og oplagt initiativ. Min arbejdsplads, Slavisk institut på Aarhus Universitet, anskaffede straks et antal eksemplarer af oversættelsen – til uddeling blandt russiske gæster. Men det er mit klare indtryk, at de russere, der læste bogen, ganske vist syntes, at dens synspunkter var sympatiske, men at de intet havde at gøre med eller kunne anvendes i en russisk virkelighed. Hal Kochs understregning af samtalen, kompromisset og mindretalsbeskyttelsen som demokratiets nøglebegreber var raffineringer, der stort set gik hen over hovedet på dem. Demokrati forstås i en russisk sammenhæng oftest som flertallets ubeskårne ret til at herske over mindretallet. Derfor kan man i Rusland heller ikke forstå, hvorfor Vesten altid foretrækker at lytte til og forstå det, som et højtråbende mindretal af intelligentsija-medlemmer giver udtryk for. I stedet for at lytte til det, som det store flertal lytter til og accepterer. Og da det er folket, der med stort flertal i 2004 genvalgte Putin som præsident, er det naturligvis i denne optik også ham, der med fuld ret skal bestemme mål og midler i den politiske proces. Et begreb som ytrings- og pressefrihed, der for os primært er mindretallets eller den svage parts værn mod magtapparatet og dets overgreb, fortolkes i Rusland mere som en ret for det flertal, der har valgt magthaverne. Jeg tvivler på, om Boris Jeltsin i sin præsidentperiode – eller for så vidt både før og efter den - overhovedet har spekuleret over demokrati-begrebets finere nuancer. Da hans efterfølger under hårdt pres følte sig foranlediget til at forsvare demokratiets vilkår i Rusland, opfandt hans rådgivere begrebet ”suverænt demokrati”. Og meningen med dette besynderlige begreb var tydelig. Det betød, at det er et hvert lands suveræne ret at definere, hvad det forstås ved demokrati. Sådan!! Med andre ord er der tale om et opgør med de universelle værdier.

Vi skal imidlertid i vores selvglæde heller ikke glemme, at demokratiet så sent som i tiden før Anden Verdenskrig i vor del af verden absolut ikke var en alment accepteret styreform. I store dele af de europæiske befolkninger endog en foragtet størrelse, der mere var til kævl og strid end til at tage beslutninger. Demokratiet var i 1930'erne kun en blandt flere mulige regeringsformer og derfor ikke en selvfølgelig styreform. Tværtimod blev begrebet oftest brugt sammen med tillægsord som svagt, ubeslutsomt og vattet. Det er først efter 1945, at demokratiet og menneskerettighederne i lyset af den nyligt afsluttede verdenskrigs uhyrligheder og i forbindelse med FN's tilblivelse blev gjort til en universelt attråværdig og alment accepteret måde at indrette samfundet på. Nogle vil sige, at det var det rige Vestens normer, som derved blev gjort til den rette rettesnor for resten af verden.

Som landspolitiker fødtes Jeltsin den 26. februar 1986, da han fra talerstolen på partiets 27. kongres udtalte: ”At man ikke siger autoriteterne imod, at lederen er ufejlbarlig, hele denne ”dobbeltmoral” er under de nuværende betingelser utålelig og utilstedelig. ---- I delegerede kan spørge mig: Hvorfor sagde han ikke det, da han talte på den 26. partikongres? Jeg vil svare, og jeg vil svare

oprigtigt: Den gang manglede jeg mod og politisk erfaring”. Ved således at erkende, at han var medskyldig i tingenes tilstand, og at han tidligere ikke havde turdet indrømme det, opnåede Jeltsin en vældig moralsk opbakning fra millioner af ganske almindelige mennesker, der tørstede efter at høre om et personligt – og ikke blot som vanligt om et kollektivt ansvar for, hvad der var sket. Det gav ham en enorm kreditkonto for moralsk lederskab, som stort set holdt 90’erne ud. På trods af det økonomiske kaos, krigen i Tjetjenien, den stigende kriminalitet, gadernes usikkerhed, forarmelsen af den brede befolkning, tyveriet af statsejendom, ophobningen af ufattelige rigdomme hos en lille gruppe af nyrige oligarker og den generelle nedslidning af såvel samfundets moral som dets materielle basis. Alle disse faktorer trak imidlertid så store veksler på Jeltsins konto af velvilje, at den ved årtusindskiftet hastigt nærmede sig nulpunktet. Dertil kom præsidentens tiltagende svagelighed, hans alkoholforbrug og de stadig oftere internationale skandaler – hvad enten det drejede sig om mere eller mindre humoristiske brud på etiketten eller de mere alvorlige som for eksempel en sove-rusen-ud-søvn i præsidentflyet, mens officielle statsmodtagelser på landjorden forgæves ventede på den celebre gæst.

Den nyvalgte generalsekretær Gorbatjov havde allerede i 1985 hentet den iltre og tilsyneladende effektive praktiker Jeltsin fra Sverdlovsk for at arbejde i partiets centralkomite i Moskva. Han havde her vist initiativ og resultater, der havde bragt ham i generalsekretærens søgelys. Et megaspring for en sekretær i den russiske provins og derfra direkte ind i magtens absolutte inderkreds. Kort efter avancerede Jeltsin yderligere ved at blive udpeget til førstesekretær i hovedstadens partikomite – en post, der nærmest pr. automatik medførte medlemskab af partiets virkelige toporgan, Politbureau. I sandhed en hurtig og imponerende karriere.

Jeltsin befriede som partisekretær i Moskva almindelige mennesker for den enorme respekt og ærefrygt, som de altid havde følt i forhold til deres politiske ledere. Han afslørede det hemmelighedskræmmeri, der omgav dem, som hult. Han afslørede med sine ord, at den politiske ledelse bestod af ganske almindelige mennesker, der kunne være uenige, som kunne skændes, tage fejl, være usikre og optaget af rene bagateller. I sin egen adfærd som hovedstadens partiboss trådte Jeltsin ned fra Olympen. Han kørte med sporvogn eller i små biler, han gav afkald på frynsegoder, han indskrev sig i en almindelig offentlig lægeklinik – og glemte aldrig at gøre opmærksom på det. Så længe det var muligt uden at blive genkendt, havde Jeltsin for vane at stille sig op i en almindelig kø for at se, hvad der skete. Han kunne også finde på at gå om bag disken og ud i baglokalet og der måske finde de varer, han lige havde fået beskrevet som udsolgt. Han optrådte på massemøder, ikke fra ophøjede podier eller med svulstige taler og erklæringer, men først og fremmest med svar på de hundreder af almindelige dagligdags spørgsmål, som manden på gaden stillede ham.

Jeltsin kunne få folk til at tro på, at hans skæbne var nøje forbundet med deres ønsker og vilkår. Han berørte emner og problemer, der optog ganske almindelige mennesker. Det gjaldt, hvad enten han talte med husmødre, kulminearbejdere eller religiøst troende. Emnerne var boligproblemer, fødevaremangel, social uretfærdighed, kirkeåbninger, kriminalitet – det sidste ikke mindst i distributionssystemet. Det var sjældent de langtrækkende problemer eller løsningsmuligheder, der optog ham. Hans udtræden af Partiet, effektivt meddelt og arrangeret for åben tv-skærm på den 28. partikongres i juli 1990, kunne kun forstærke fornemmelsen af, at han for alvor havde til hensigt at bryde med det gamle system. Herefter blev han opfattet som almindelige menneskers talerør og ikke blot som et anonymt partiapparats mand. Hans udtræden af Partiet blev også afrundingen på det image, hvor han, ganske vist skolet og skabt af samme Parti, havde udviklet sig til dets stærkeste kritiker.

Men sideløbende med dette image opbyggede Jeltsin også et andet. Næmlig som en politisk leder, der blev styrtet fra partiets top, men som en tumling formåede at rejse sig igen. Som følge af sin til tider uhæmmede kritik, manglende situationsfornemmelse og heftige angreb på navngivne partikolleger blev han i oktober 1987 fyret som Moskvas førstesekretær. Og fyringen var blevet ledsaget af faderfiguren Gorbatjovs forsikring om aldrig igen at lukke Jeltsin ind i politik. Men netop den samme Gorbatjovs reformering og demokratisering af det politiske system gav den forsmåede Jeltsin muligheden for at vende tilbage og oven i købet blive politisk rehabiliteret allerede i levende live – et hidtil ganske uset fænomen i Sovjetunionens historie. Han gjorde i den nye rolle som parlamentariker hurtigt karriere – først i perestrojka-Sovjetunionens nye politiske organer og dernæst i ditto ruslandske. Kulminationen på karrieren kom, da Jeltsin den 26. marts 1990 som bannerfører for de demokratiske kræfter blev valgt – først til formand for Ruslands øverste sovjet. Og dernæst, da han i juni 1991 ved direkte valg blev Ruslands første folkevalgte præsident.

Jeltsins politiske stjernestunder kulminerede et par måneder senere. Sovjetunionens præsident Gorbatjov havde endelig i august 1991 - efter lange og seje forhandlinger med republikkerne - fået nedfældet en formulering til en ny unionstraktat. Et udkast, der ville have givet dem vidtrækkende beføjelser og selvstyre. Nu manglede blot den formelle ceremoni, hvor de femten republikkers ledere skulle sætte deres underskrift. Ceremonien var planlagt til at finde sted den 20. august. Gorbatjov var efter de svære forhandlinger taget på en tiltrængt ferie på Krim. Den 19. august forvandlede hans ferie sig imidlertid til stuearrest og politisk isolation. En ”statslig undtagelseskomite”, bestående af nogle af den sovjetiske præsidents nærmeste medarbejdere, internerede ham på Krim, forhindrede ham i at kommunikere med omverdenen og indførte undtagelsestilstand i hele landet. Angiveligt, fordi den nye unionstraktat efter deres mening i urimelig grad ville begunstige unionsrepublikkerne og derfor svække det centrale magtapparat. Uofficielt, fordi kupmagerne ønskede at bremse reformprocessen. De følgende dage blev hektiske og i historiens lys skæbnesvangre. Kupforsøget brød hurtigt sammen og kupmagerne arresteret. Det brød sammen som følge af en amatøragtig planlægning og udførelse, kupmagerenes mangel på beslutsomhed, den folkelige modstand i Moskva og ikke mindst som følge af lydighedsnægtelse hos de tropper, der skulle have sat republikken Ruslands regeringsbygning ud af spillet. De ledende officerer trodsede deres politiske chefer, indenrigs- og forsvarsministeren. Sidst og helt centralt brød kupforsøget sammen som følge af Jeltsins resolute og handlekraftige optræden i de afgørende timer. Praktikerer slog atter til i det rette øjeblik. Vi husker alle hans brandtale mod kupmagerne – stående på en kampvogn foran regeringsbygningen. Det var beslutsomhed og risikovillighed på allerhøjeste plan.

Jeltsins stjernestund nummer to kom blot et par dage senere. Gorbatjov var vendt tilbage til Moskva – tydeligvis som en knækket mand. Vi husker hans besværede gang ned af flytrappen, støttende sig til hustruen Raisa. Hans nærmeste medarbejdere havde svigtet og ribbet ham for autoritet. Nu var det Rusland og dets præsident, der selvsikkert og scenevant svingede taktstokken. Vi husker alle tv-billederne fra disse augustdage i 1991. Ikke blot havde Jeltsin afværget kupforsøget og reddet dermed Gorbatjov i første omgang. Men han var også i stand til kun et par dage senere i parlamentet og for åben tv-skærm kynisk at udnytte sin ny erhvervede magt til at ydmyge sin rival - ved at tvinge ham til at oplæse dokumenter, der viste Gorbatjovs allernærmeste medarbejders usmykkede andel i kupforsøget. Ved den lejlighed må Jeltsin have vidst, at han derved beseglede Sovjetunionens skæbne. I løbet af efteråret 1991 endte Gorbatjov med at opleve sig selv som præsident uden land – i takt med, at republik efter republik erklærede sig selvstændig og suveræn. Sovjetunionen blev opløst den 8. december 1991 på Jeltsins initiativ og uden Gorbatjovs deltagelse eller viden. Det

skete ved et møde mellem de tre slaviske republikkers – Rusland, Ukraine og Hvideruslands – præsidenter. Unionen blev afløst af et løst statsforbund – SNG. Som nogle republikker valgte at se som et organ, der hurtigst muligt skulle afvikle det tilbageværende fællesskab, mens andre i SNG så den institution, der skulle redde så meget som muligt af fællesskabet. Jeltsins Rusland valgte den sidste vej.

Hans adfærd under kupforsøget viste også Jeltsins opportunistiske side. Han kunne have valgt at støtte Gorbatsjov også efter, at kupforsøget var slået fejl. Og på den måde måske have undgået Sovjetunionens opløsning. Under kupforsøget valgte Vesten med USA i spidsen at flytte sin støtte fra Gorbatsjov og hans perestrojka-politik og til Jeltsin – naturligvis fordi Sovjetunionens opløsning øjnedes som en mulighed. Og dermed øjnedes fjernelsen af ”ondskabens imperium” og en strategisk modstander. Set i bakspejlet ville den langsomme reformering af Sovjetunionen, som Gorbatsjov havde startet, have været en bedre vej. I dag erklærer præsident Putin åbent sin beklagelse af opløsningen, og han har flertallet af Ruslands befolkning bag sig i dette standpunkt. På mange punkter forsøger han i dag at føre Rusland tilbage på den reformkurs, som Gorbatsjov måtte opgive. Og dermed – set i det lys - bliver Jeltsin-tiden en parentes. En meningsmåling fra december 2006 viste, at 70% af russerne anså den for mere skadelig end gavnlig for landet.

Jeltsin satte mindre end et halvt år efter kupforsøget og med et slag priserne fri af planlægningens åg. Det skete den 2. januar 1992. Chokterapi er processen blevet kaldt, hvor et antal Harvard-uddannede skrivebordsøkonomer fik mulighed for at praktisere deres teorier – ikke på en tænkt model, men på levende mennesker, der boede i rigtige huse, og som nærrede kærlighed og omsorg for hinanden. Derved kastedes samfundets stabilitet ud i et frit fald, hvor et fåtal, der hurtigt fik tilnavnet oligarker, via forbindelser, deres kendskab til systemet og dets ressourcer, kombineret med almindelig frækhed, blev i stand til at berige sig, mens det store flertal kastedes ud i arbejdsløshed og en påfølgende forarmelse, som vi kan have svært ved at forestille os. Røverkapitalisme er processen med rette blevet kaldt. Og langt hen ad vejen var berigelsen og tyveriet ikke en gang ulovlig, fordi den lovgivning, der skulle regulere prisernes himmelflugt og salget af den statslige ejendom, simpelthen manglede. Givet er det i hvert fald, at der var tale om den mest primitive og uregulerede kapitalisme, der blev sluppet løs. I mange henseender er den kampagne, som Putin i dag fører mod oligarkerne, et forsøg på at få de mest oplagte ulovligheder under privatiseringsprocessen bragt for retten. Et forsøg, der er med til at konsolidere hans solide opbakning i befolkningen.

Det er rimeligt at spørge, om valget af strategi i omlægningen af det økonomiske system fra socialisme til kapitalisme var prisen værd. Om mål og omkostninger stod i et rimeligt forhold til hinanden. Der kunne svares med et modspørgsmål. Har omkostninger nogensinde i Ruslands historie været stillet op som et cost-benefit forhold? Har omkostningerne nogensinde været rimelige i forhold til det tilstræbte og opnåede mål? Har problemet overhovedet nogensinde været stillet op på den måde? Var det tilfældet, da Peter den Store besluttede at anlægge en ny og europæisk by på et sted, der bedre egnede sig som bjørnehi? Eller da Nikolaj 1. beordrede jernbanen mellem Moskva og Sct. Petersborg anlagt i midten af 1800-tallet? Var omkostningerne målet værd, da Stalin ønskede Hvidehavskanalen bygget i 1930'erne? Eller, da han ødelagde det russiske landbrug til fordel for det politiske mål at omdanne alle sovjetborgere til proletarer? Og man kunne blive ved med at stille lignende spørgsmål. Målet var altid prisen værd.

Der findes en parameter, der er vanskelig at måle, men som gang på gang har haft betydning i russisk historie. Det er befolkningens umådelige tålmodighed og grundlæggende overbærenhed med, hvad deres politikere foretager sig og beslutter. Et par eksempler til illustration. En Moskva-

arkitekt havde i september 1998 følgende reaktion på den øjeblikkelige økonomiske krisesituation: ”Krise? Kalder De dette en krise? Når der ikke er mad i Moskva, når det fryser 40 grader, og de har lukket for varmen, når du skal hente vand fra Moskva-floden ved at hugge et hul i isen, og når fjenden står fem kilometer udenfor byen, så kan du tale om en krise. Vi skal nok komme igennem det, det er ikke noget problem”. En kvindes reaktion lød kort og kontant: ”Hele vor historie er ligesom dette her. Krig, sult og idiotiske politikere”. Og reaktionen faldt efter, at befolkningen havde fået mulighed for selv at vælge sine politikere.

Da nogle republikker inden for Rusland viste tendens til at ville revoltere mod centralregeringen i Moskva - ud fra Jeltsins tidligere afgivne opfordring til delrepublikkerne om at sluge så meget selvstændighed som muligt – kom han dem i møde. Han sluttede specialkontrakter med de økonomisk tunge blandt dem, og de faldt til ro. Undtagen en fattig og ubetydelig republik – Tjetjenien i det nordlige Kaukasus. Den og dens befolkning havde i over 200 år nægtet at være en del af Rusland. Dens indbyggere – tjetjenerne – var blevet gjort til parier i såvel det imperiale Rusland og dets efterfølgerstat – Sovjetunionen. Stalin beskyldte dem uretmæssigt og en bloc for landsförræderi og deporterede 1944 hele befolkningen – sammen med andre nationaliteter – til Centralasien. I 1957 fik de lov til at vende tilbage mange for at opdage, at andre havde bosat sig på deres territorium. Med de nye vinde omkring 1990 så tjetjenerne et lyspunkt for endelig at blive anerkendt og få en aftale med centralregeringen. Men nej – tjetjenerne oplevede tværtimod, at præsidenten slet ikke ville mødes med deres repræsentanter. Konsekvent blev de – igen en bloc – beskyldt for at være banditter og kriminelle og omtalt som ”de sorte”. Et møde i Kreml, et håndtryk fra Ruslands præsident og en særftale kunne endelig have givet tjetjenerne accept og anerkendelse. Og verden kunne måske have været en modbydelig, blodig og forrående krig mindre. Jeltsin havde nøglen til en løsning, men han ønskede ikke at bruge den.

I sommeren 1993 trak det op til en afgørende konflikt mellem parlament og præsident. Stridspunktet var, hvordan det nye Ruslands forfatning skulle udformes. Den gældende forfatning stammede i sin kerne fra 1977 – rimeligt nok, at den derfor trængte til fornyelse, ikke mindst på baggrund af Sovjetunionens opløsning i 1991 og Jeltsins opgør med sovjetkommunismen. Det siddende parlament, Den øverste Sovjet, var ganske vist blevet valgt i 1989, det vil sige i sovjettiden, men det havde faktisk i løbet af 1992 godkendt det økonomiske reformprogram, populært kaldet chokterapien, som blev sat i værk med prisernes frigivelse pr. 1. januar 1993. Men i sommeren 1993 handlede det om en ny forfatning. Det afgørende problem var, om det nye Rusland skulle være præsident-styret eller parlaments-styret. Om præsidentens magt skulle være reel som i Frankrig eller formel som i Tyskland – for at sige det lidt forenklet. Ikke overraskende gik Jeltsin ind for Frankrigs-modellen, mens parlamentet gik ind for Tysklands-modellen.

Den 14. september 1993 tabte Jeltsin imidlertid tålmodigheden og begik veritabelt statskup. Ved dekret opløste han parlamentet og tillagde sig selv ekstraordinære beføjelser, blandt andet retten til at regere ved hjælp af dekreter. Desuden varslede han et snarligt udkast til ny forfatning og efterfølgende folkeafstemning om den samt valg til et nyt parlament efter denne forfatning. Begge valg blev udskrevet til den 10. december 1993. Store dele af det siddende parlament nægtede at rette sig efter 14. september-dekretet. De barrikaderede sig i Det hvide Hus, som parlamentsbygningen populært kaldtes. Tre ugers intens nervekrig fulgte – indtil Jeltsin den 4. oktober beordrede de opstillede kampvogne til at bombardere parlamentet for på den måde at ryge de barrikaderede medlemmer ud. Forsvarsministeren og den øverste hærledelse valgte at følge præsidentens ordre om at åbne ild. Kuppet lykkedes, og de ulydige parlamentarikere blev fængslet. Helt symbolsk blev der omkring den sønderbombede parlamentsbygning opført en solid betonmur. Ruslands spæde og

primitive tilløb til en parlamentarisk udvikling blev i bogstaveligste forstand kapslet ind. Det blev den vildfarne og eksploderede blok nummer fire på atomkraftværket i Tjernobyl også. Sarkofagen blev den efterfølgende kaldt.

Jeltsin fik nedkæmpet sin modstander – Ruslands fjerde parlament, set i historiens bakspejl. De foregående tre var rigsdumaen, udsprunget af 1905-revolutionen, den grundlovgivende forsamling 1917-18 og den sovjetiske folkekongres og øverste sovjet fra 1989. Deres banemænd hed henholdsvis tsar Nikolaj den Anden, Vladimir Iljitj Lenin og Boris Nikolajevitj Jeltsin. Sidstnævnte fik endvidere den problematiske ære også at nedkæmpe Ruslands parlament i oktober 1993. De fleste kommentatorer i såvel Rusland som Vesten konstaterede med en vis tilfredshed, at banen nu var ryddet for den endelige indførelse af demokrati. Statskuppet kunne retfærdiggøres under henvisning til, at det var det ultimative opgør med kommunismen. De færreste gjorde stilfærdigt opmærksom på det betænkelige i at indføre demokrati med udemokratiske midler som bombing af parlamentet. Indrømmes skal det, at den politiske proces, der foregik i dette parlament, ikke udmærkede sig ved en særlig høj parlamentarisk kultur eller villighed til at finde kompromisser. Men det var en politisk proces, der udfoldede sig – hvor primitiv den end måtte forekomme. Og for første gang i Ruslands historie oplevede vi en folkevalgt og lovgivende forsamling sætte sig op mod den udøvende magt – det vil sige mod præsidenten og hans bureaukrati. Desuden står det fast, at denne lovgivende forsamling den 12. juni 1990 havde valgt Jeltsin som sin formand. Endvidere havde den på Jeltsins forslag vedtaget de forfatningsændringer, der muliggjorde, at han året efter af befolkningen blev valgt til præsident. Og endelig står det fast, at parlamentet i oktober 1991 med overvældende flertal vedtog det økonomiske reformprogram, som under regeringschefen Jegor Gajdars ledelse blev sat i værk den 2. januar 1992.

”Alt det har vi haft før!” Det var forfatteren og litteraturforskeren Andrej Sinjavskijs (1925-97) bitre kommentar til de blodige oktoberdage i 1993. og han fortsatte: ”Folket har det parlament, som det fortjener. --- Der findes demokratier uden præsidenter, men der findes intet demokrati uden parlament”. Og hvem er da denne Sinjavskij? I september 1965 sad han sammen med kollegaen Jurij Daniel på anklagebænken for under pseudonymet Abram Terts i Vesten at have publiceret bidende og surrealistiske satirer over det sovjetiske samfund. For denne antisovjetiske virksomhed blev Sinjavskij idømt syv års fængsel. I 1993, hvor Sinjavskij sad som professor ved Sorbonne, svarede han de intellektuelle venner hjemme i Rusland, der forsøgte at berolige ham med, at det hele bare var midlertidigt – at oppositionen blot skulle undertrykkes, og så ville demokratiet kunne begynde: ”Så vidt jeg husker, lukkede også Lenin aviserne midlertidigt, men der er intet så varigt som provisoriske konstruktioner”.

Den internationale verden accepterede stort set Jeltsins angreb på parlamentet og roste endog den beslutsomhed, han havde udvist. Militæret havde talt på knapperne og valgte at følge præsidenten. Aktionen blev af Jeltsin tolket som et forsøg på at undgå borgerkrig og som et opgør med den kommunistiske og sovjetiske fortid. Omverdenen accepterede denne tolkning. Begge parter valgte altså at se kuppet som et opgør mellem en ond fortid og en god nutid – et synspunkt, de mente retfærdiggjorde de anvendte metoder. Det er et synspunkt, som kun historien endeligt kan dømme om – ligesom den har skullet i andre lignende situationer. Men demokratisk kan Jeltsins handlemåde næppe kaldes – al den stund, han faktisk tidligere forholdsvis smertefrit havde samarbejdet med dette ”onde” parlament.

På det udenrigspolitiske område forfulgte Jeltsin indtil midten af 1990’erne de samme mål, som Gorbatsjov havde gjort – størst mulig offentlighed og international afspænding. Rusland blev optaget

i Europarådets pæne selskab, tillidsskabende aftaler med NATO og økonomiske aftaler med EU blev indgået. Men i det sidste femår op mod årtusindskiftet viste der sig storpolitiske småskyer, der truede med at udvikle sig regulære uvejrsskyer. Der var NATO og EU's udvidelsesplaner mod øst, der truede med at gøre indhug – også i kredsen af eks-sovjetiske, men nu suveræne lande. Specielt naturligvis de baltiske lande, hvor Letland og Estland havde betydelige russiske mindretal. Der var endvidere den voksende vestlige kritik af krigsførelsen og den tilsyneladende fastlåste situation i Tjetjenien. Der var konfrontationen mellem NATO og Rusland vedrørende Serbien og Kosovo, og der var endelig fra vestlig side en voksende usikkerhed over for tiden efter Jeltsin. En usikkerhed, der blev forstærket, da den af Jeltsin designerede efterfølger Putin omkring årtusindskiftet som sine overordnede mål understregede behovet for og ønskværdigheden af en stærk og handlekraftig stat, der ved siden af at forsvare Ruslands nationale interesser også skulle have et stort ord at sige i den økonomiske politik.

I juni 1996 skulle der efter forfatningen være præsidentvalg. Jeltsins opinionstal var i bund. I marts måned, det vil sige tre måneder før valget, viste de, at kommunistlederen Gennadij Sjiganov ville få dobbelt så mange stemmer som Jeltsin. Krigen i Tjetjenien havde nu raset i to år, og såvel den internationale som den hjemlige modstand mod den var voksende. Præsidenten viste alle tegn på dårligt helbred – et livstruende hjerteanfald var en nærliggende mulighed. Meget tyder på, at Jeltsin var under stærkt pres fra den absolutte inderkreds i magtapparatet for at annullere valget og derefter at udnytte forfatningens nødretsparagraffer, der gav præsidenten ekstraordinære beføjelser, blandt andet retten til at regere ved hjælp af dekret. ”Han havde rod i partieliten, og det naturlige havde været at handle inden for rammerne af den kultur. Men hver gang, Jeltsin skulle vælge mellem frihed og ufrihed, lykkedes det ham på forunderlig vis at vælge til fordel for friheden”. Sådan kommenterede den Moskva-baserede radio Ekko's chefredaktør dagen efter Jeltsins død begivenhedsforløbet i 1996. Præsidentens reaktion på opfordringen til at bruge nødretsparagraffen var: ”Lad os gennemføre valget. Hvis jeg taber, så er det folkets beslutning”. I valgkampens sidste fase greb Jeltsin den mulighed, der kunne sikre sejren. Han blåstemplede de stenrige oligarker ved at gå i forbund med dem. Til gengæld finansierede de hans valgkampagne – uskøn, men ført med amerikansk målrettethed og effektivitet. Valgsejren over Sjiganov var en realitet. Og en genvalgt, men skrantende præsident trak sig tilbage – bort fra offentlighedens søgelys. I over et halvt år gik livet i Rusland sin skæve gang – uden dirigent. ”Han arbejder med dokumenter”, var det officielle lakoniske svar, når der blev spurgt til, hvad præsidenten lavede.

Først i februar 1997 vendte Jeltsin tilbage efter en kompliceret femdobbel by-pass operation. I princippet havde han kun under selve operationen formelt opgivet at passe embedet – uagtet han i et halvt års tid havde været borte fra offentligheden. Men nu vendte han tilbage med brask og bram for at dokumentere sit genvundne helbred. Når en russisk godsejer vendte tilbage efter en lang rejse, startede han med at give sine undergivne bønder og tjenestefolk en ordentlig overhaling – bare for at minde dem om, at han nu var kommet hjem og hvem, der var herre. Sådan lyder et russisk mundheld – og det er givet, at Jeltsin kendte det. Kort efter sin tilbagekomst rettede han bebrejdelser mod regeringen for dens embedsførelse, og i det årlige budskab til nationen i marts måned blev kritikken uddybet og rettet mod alt og alle. ”Den udøvende magt har vist sig ude af stand til at arbejde uden præsidentens skældud. --- Det er magten, der skal styre landet og ikke omstændighederne. Det er på tide at indføre orden. Først og fremmest i magten. Og jeg skal nok indføre den”. Stiltfærdigt kunne man måske tilføje, at livet i Rusland i præsidentens fravær såmænd havde fortsat sin skæve gang – på samme måde, som livet i Sovjetunionen var gået videre på trods af en Bresjnevs mangel på åndeligt nærvær i regeringsprocessen eller på trods af en Andropovs alvorlige sygdom og en Tjernenkos åbenlyse senilitet. Rusland havde under Jeltsins sygefravær blot

endnu en gang vist, at det i sit apparat, nomenklatur eller bureaukrati rummer noget, som man efter temperament kan kalde landets tilsyneladende iboende stabilitet eller træghed.

Jeltsins udfald mod den udøvende magt rejste imidlertid et principielt problem. Det handlede grundlæggende om 1993-forfatningen. En forfatning, der på den ene side gør præsidenten ansvarlig for det politiske system og dets funktionsduelighed, og på den anden side gør ham til en del af samme system. Ret beset kritiserede præsidenten gennem sit angreb også sig selv, men konteksten viste tydeligt, at det ikke var selvkritik, han udøvede. Der er næppe tvivl om, at Jeltsin i mange af sine handlinger viste, at han - som direkte af folket valgt - følte sig hævet over forfatningen.

De politiske storme kom tidligt til Moskva i 1998. Deres sæson havde i det nye Rusland ellers normalt været efteråret. Men allerede i august 1998 sendte stormen en betydelig del af befolkningen ud i køerne foran banker og pengeautomater. Valuta-, obligations- og aktiekurserne var af et vanvittigt spekulations-boom blevet sendt ud i et frit fald. Den 17. august gav regeringen op og erklærede betalingsstandsning - landet var kort sagt gået fallit. Mange af de russere, der stod i kø foran bankerne, erfarede imidlertid, at de samme banker, der havde været en del af spekulationsvanviddet, nu hyttede deres eget skind ved enten at holde lukket eller melde udsolgt i rubler og dollars. Denne gruppe russere oplevede ved den lejlighed en af kapitalismens negative sider - økonomisk opgang pludselig afløst af nedtur.

Langt den største del af befolkningen stod imidlertid ikke i kø. Den var mere optaget af, hvordan kartoffelhøsten ville blive. Det var den af to grunde: For det første, fordi vinteren nærmede sig, og for det andet, fordi de ingen penge havde i banken. Hvis de havde nogen penge overhovedet, var de for længst omsat i "de grønne", det vil sige i dollars, og anbragt i madrasser eller andre gemmesteder. Så var de også fri for at følge med i dette nymodens pjat som rente- og kursudvikling, som tilsyneladende blot førte til ruin. På den måde var russerne efter 17. august-krakket splittet op på en meget lille kreds af kursdyrkere og en tilsvarende stor flok kartoffelavlere. Men i den store sammenhæng blev krakket til fordel for den hjemlige økonomi. Det lugede ud blandt de usunde og spekulationsprægede brancher - hvad enten de var kontrolleret af udenlandske eller hjemlige interesser. I læ af august-krakket fik den russiske industri mulighed for at konsolidere sig og sammen med de gunstige energipriser på eksportmarkedet lægge grunden til den økonomiske fremgang, der præger Ruslands økonomi i dag.

Jeltsin viste tydelige tegn på alderdomssvækkelse i sine sidste år som præsident. På en pressekonference i forbindelse med præsident Clintons besøg i Moskva i 1997 stammede han sig igennem med floskler og meningsløsheder. Og der var flere signaler om præsidentens svigtende helbred og dømmekraft. Midt under sin ferie samme år besluttede han at ville besøge Novgorod. Ved den lejlighed viste han flere gange, at han ikke forstod de stillede spørgsmål og derfor heller ikke kunne svare på dem. Tilsyneladende befandt han sig i en helt anden verden. I det ene øjeblik erklærede han, at det ikke hastede med at vende tilbage til Kreml, og i det næste kunne det ikke gå hurtigt med at vende tilbage fra ferien. Fordi, som han sagde: "Alle spørger: Hvor er Boris? Snart er Washington i telefonen, og snart det Japan". En begyndende senilitet var en nærliggende konklusion på denne adfærd.

Det store spørgsmål blandt iagttagere i det gamle årtusinds sidste år var, hvordan Rusland ville klare overgangen til en ny præsident. Blandt de andre ex-sovjetiske stater havde Ukraine foreløbig klaret det smertefrit. Ville Rusland også kunne gøre det? Forfatningen åbnede kun mulighed for et genvalg - altså skulle der være nyvalg til præsidentembedet i 2000. Igen overraskede Jeltsin - hans

sans for timing skulle atter en gang vise sig intakt. Den sidste dag i årtusindet præsenterede han sit valg af efterfølger – den ukendte efterretningsofficer Vladimir Vladimirovitj Putin. Først som fungerende præsident og dernæst som sit bud på en kandidat til præsidentvalget i marts 2000. Putin kom fra posten som chef for sikkerhedstjenesten, og der er næppe tvivl om, at når valget faldt på netop ham, var det, fordi han ansås for den bedst egnede til at få bugt med den oprørske tjetjenske republik. Det har han tilsyneladende fået i skrivende stund (2007), men prisen har været høj samtidig med, at kernen i Tjetjenien-problemet – uafhængighed – stadig er uløst.

I sine foreløbige syv år ved magten har Putin imidlertid også vist andre talenter. Befolkningen har oplevet en overvældende stor velstandsfremgang, der er finansieret af ikke blot de høje internationale energipriser, men også af en reel økonomisk fremgang i samfundet. Store dele af befolkningen lever stadig på og under eksistensniveauet. Men den købedygtige del af befolkningen er vokset betragteligt. Endvidere er Putins forsøgsvisse opgør med Jeltsin-tidens oligarker, og hans succes med at skabe en relativ ro og orden i gaderne væsentlige brikker i hans succes. Ligeledes er hans – foreløbig mestendels verbale – forsøg på at genrejse Ruslands storhed og betydning på den internationale arena væsentlige faktorer. Af mindre betydning for den russiske befolkning, men derimod overordentlig væsentlig – i negativ retning - for os, er Putins nostalgiske bemærkninger om sovjettiden, hans indskrænkning af frihedsrettighederne og hans konsolidering af den politiske magt i et enormt præsidentielt administrationsapparat, der på mange måder fremstår som en parallel til statsapparatet. Med rette er der i den forbindelse blevet peget på ligheden med sovjettidens partiapparat i forhold til statsadministrationen. Parlamentsvalgene har givet de præsidentvenlige og præsidentstyrede partier et komfortabelt flertal, der har gjort de lovgivende forsamlinger mere til gummitempler, der godkender præsidentens forslag, end til kritiske og selvstændige instanser i forhold til statsoverhovedet.

Nummer to i Kremls rangfølge og hovedarkitekten bag såvel Putins overbevisende valgsejr i 2004 som bag den rådende putinske ideologi, den kun 43-årige forretningsmand og politiske spindoktor Vladislav Jurjevitj Surkov, har gentagne gange givet brudstykker til, hvordan Ruslands udviklingsvej bør tegne sig. Om demokratiets vilkår og fremtid har han for eksempel sagt: ”Når man vil bygge et demokrati op, handler det ikke blot om at slå nogle streger til demokratiske institutioner. Man skal også være sikker på, at folket har nået et bestemt niveau i sin kulturelle udvikling. Jeg er overbevist om, at det russiske folk i den brede betydning af ordet er egnet til demokrati, i stand til at leve under demokrati, at bygge det op og nyde frugterne af det. Men tilsyneladende taler vi her om en historisk vej. Man kan ikke hoppe væk fra den – så brækker man halsen. Vi prøver ikke på bevidst at kontrollere den proces, som mange tror. Vi er blot bange for, at det (at brække nakken, TP) skal ske”.

Meningen med dette udsagn er ikke til at tage fejl af. Der skal ikke komme nogen udefra – det være sig EU eller USA - og trække et eller andet designer-demokrati ned over hovedet på russerne. Det kan lade sig gøre i Georgien eller i Estland, men det lader sig ikke gøre med Rusland. Her skal demokratiet udvikles af det folk, som det skal tjene. Det skal ikke designes af udefra kommende, der bedredende og uden kendskab til det mægtige russiske folks historie ønsker at trække en eller anden konstrueret model ned over hovedet på sagesløse mennesker. Et selvbestaltet og såkaldt ”civiliseret og demokratisk internationalt samfund” skal ikke bestemme, hvad Rusland forstår ved civilisation og demokrati. I realiteten er der i denne holdning tale om et frontalt opgør med ideen om en globaliseret og internationaliseret verden, styret af et i princippet ens sæt af værdier, som har præget USA og store dele af den europæiske offentlighed siden Murens fald i 1989. Set i det lys er der ingen tvivl om, hvordan dommen over Jeltsins ti år ved magten vil lyde. Det er en periode, hvor

mere eller mindre teoretiske og derfor u-russiske modeller og konstruktioner blev afprøvet på en totalt uforberedt befolkning. Hvor Rusland i den store omverden var ydmyget og betragtet som pariaer. Hvor vestligt dominerede organisationer som Den internationale Valutafond og Verdensbanken ønskede at spille førsteviolín i indretningen af det post-kommunistiske samfund.. Hvor udenlandske ideer, varer og organisationer væltede ind over Ruslands pivåbne grænser. Og hvor derfor russisk industri og landbrug gispede efter vejret, mens billige udenlandske varer oversvømmede markedet. Hvor agenter og spioner fra den vestlige verden under dække af velgørende og barmhjertige organisationer, NGO'er, alskens kirker og religiøse sekter samt andre ikke-statslige og derfor ukontrollable institutioner havde rig lejlighed til at etablere sig og udføre deres skændige handlinger. På denne baggrund har nationalromantikken og chauvinismen naturligvis kronede dage i dagens Rusland.

Der er ingen tvivl om, at Putin-administrationen mest af alt frygter en kulørt revolution i lighed med, hvad der er sket i de tidligere sovjetrepublikker Kirgisistan, Georgien og Ukraine. Der er heller ingen tvivl om, at en sådan revolution er helt usandsynlig i Rusland. Alligevel vil vi opleve en paranoid Putin-administration iføre sig både livrem og seler op mod præsidentvalget i 2008 for at være rustet til alle eventualiteter. En kulørt revolution vil blive ønsket og krævet af små, men højtråbende intellektuelle kredse i Moskva og Skt. Petersborg, der ofte af vestlige medier fejlagtigt bliver opfattet som Ruslands sande stemme og samvittighed, men som ingen numerisk opbakning har i befolkningen.

I den brede russiske befolkning blev demokrati-begrebet i 1990'erne ensbetydende med ustabilitet, usikkerhed, kaotiske tilstande, en dramatisk forringet levestandard, lovløshed, lejemord og en mængde andre negativt ladede definitioner. Men 1990'erne er også en periode, hvor grundlaget til den tredjedel af befolkningen, som i dag kalder sig middelklasse, blev lagt. Rusland oplevede noget, som man kan kalde en "pengenes revolution", som er fortsat, og som ikke kan stoppes. Denne revolution har givet mange russere en konkret individuel frihed, som i øjeblikket rates højere end en abstrakt politisk frihed. De kulturelle smagsdommere, der ud fra politisk dikterede kriterier skulle afgøre, hvad måtte læse eller se i biografer og teatre, er borte for altid. Nu er det penge og efterspørgsel, der afgør det kulturelle udbud. Russerne kan i dag købe og sælge ejendom, de kan rejse rundt i verden, til alverdens feriesteder og der måle og blande sig med mennesker fra alverdens lande. De kan deltage i den globale forbrugsfest, køre i internationale bilmærker, rejse til internationale kongresser og messer – i det hele taget føle sig som borgere, der på lige vilkår kan nyde den individuelle frihed. Hele denne palet af friheder blev startet forsigtigt og famlende af Gorbatsjov i midten af 1980'erne, fortsat under Jeltsin i 1990'erne og foreløbig fastholdt af Putin. Først når denne individuelle frihed kommer i konflikt med indskrænkningerne i den politiske frihed, kan man forestille sig en revolutionær situation, der indbefatter større samfundsgrupper end de sædvanlige miniput-grupper af intellektuelle skrighalse.

Publiceret i Nordisk Østforum nr. 4, 2008

